

Demissionair Minister van Binnenlandse Zaken
en Koninkrijksrelaties Hugo de Jonge
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Per e-mail: minbzk@minbzk.nl

Postbus 16001
3500 DA Utrecht

Bezoekadres:
Kleinesingel 1-3
3572 CG Utrecht

030 888 38 88
info@mensenrechten.nl
www.mensenrechten.nl

Onderwerp

Wetgevingsadvies Wet bijstand
in het stembokje

Uw brief van

Uw kenmerk

Datum

29 februari 2024

Ons kenmerk

2024/014/VZ/ARS

Geachte minister De Jonge,

Op 23 januari 2024 heeft u de Tweede Kamer geïnformeerd over uw voornemen om, naar aanleiding van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State, een gewijzigd voorstel van wet in te dienen waarmee bijstand in het stembokje wettelijk wordt verankerd.¹ Deze Wet bijstand in het stembokje (wetsvoorstel) vervangt het wetsvoorstel Tijdelijke experimentenwet bijstand in het stembokje. Het College voor de Rechten van de Mens (hierna: het College) heeft met belangstelling kennisgenomen van dit wetsvoorstel en maakt graag gebruik van de mogelijkheid die het heeft gekregen om aandachtspunten mee te geven voor dit wetsvoorstel. Dit doet het College vanuit zijn rol als onafhankelijk toezichthouder op de uitvoering van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (VN-verdrag handicap). Daarbij zal het College ook kijken naar de mate waarin de aanbevelingen uit het eerdere advies van het College op de Tijdelijke experimentenwet bijstand in het stembokje zijn meegenomen in het voorliggende wetsvoorstel.²

Bij zijn advisering in het kader van het toezicht op de uitvoering van het VN-verdrag handicap in Nederland hanteert het College een vast beoordelingskader voor ontwerpwetgeving die uitvoering geeft aan de verplichtingen die uit het VN-verdrag handicap voortvloeien of die anderszins raken aan de positie van mensen met een beperking. Het kader is ontleend aan de door het College ontworpen handreiking 'Wetgeving & het VN-verdrag handicap', waarnaar het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in haar handreiking over constitutionele

¹ Brief van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 23 januari 2024 over bijstand in het stembokje.

² College voor de Rechten van de Mens, *Wetgevingsadvies op het voorstel voor een Tijdelijke experimentenwet assistentie bij het stemmen*, 2021.

toetsing verwijst.³ Het beoordelingskader is drieledig en omvat onder meer een grondbeginselen-check, een rechten- en verplichtingen-check en een coördinatiecheck.⁴ In lijn met deze handreiking beveelt het College aan om:

- in de toelichting op het wetsvoorstel te benoemen dat artikel 29 VN-verdrag handicap ook ziet op de fundamentele beginselen van het stemgeheim en de stemvrijheid en het wetsvoorstel in dit licht te plaatsen;
- blijvend te onderzoeken hoe bijstand in het stemhokje door een persoon naar keuze voor mensen met een beperking gerealiseerd kan worden, ongeacht of deze fysiek, zintuigelijk of verstandelijk is;
- na verkiezingen te evalueren of de regels rondom bijstand in het stemhokje goed zijn toegepast en of aanpassing van de training voor leden van het stembureau nodig is;
- blijvend in gesprek te gaan met mensen met een beperking en hun organisaties over het verbeteren van de toegankelijkheid van verkiezingen en in het bijzonder het borgen van de vrije wilsuiting, en met het oog daarop, het realiseren van bijstand in het stemhokje door een persoon naar keuze.

Het College ligt deze aanbevelingen in het vervolg van deze brief nader toe.

1. Grondbeginselentoets

Aan het VN-verdrag handicap ligt het sociaal model ten grondslag (artikel 1 VN-verdrag handicap). In het sociaal model staat niet de (medische) beperking, maar de mens in de samenleving centraal en wordt er gekeken hoe de obstakels in de samenleving die hen belemmeren te participeren weggenomen kunnen worden. Belangrijke grondbeginselen die in artikel 3 VN-verdrag handicap zijn opgenomen zijn autonomie, inclusief de vrijheid om zelf keuzes te maken, volledige en daadwerkelijke participatie en toegankelijkheid. Zoals het College ook in zijn eerdere advies heeft genoemd, is het uitbreiden van de mogelijkheid tot bijstand in het stemhokje een positieve ontwikkeling in het licht van deze grondbeginselen. De toegankelijkheid van het verkiezingsproces wordt vergroot. Daarnaast zal een grotere groep mensen met een beperking hierdoor beter in staat zijn om zelf, in persoon, aan de verkiezingen deel te nemen. Dit bevordert de autonomie en participatie.

³ Departement van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Handreiking constitutionele toetsing. Praktische tips voor wet- en regelgeving*, 2021.

⁴ College voor de Rechten van de Mens, *Handreiking voor de beoordeling van ontwerp-wetgeving ter uitvoering van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap en over aangelegenheden die betrekking hebben op personen met een handicap*, december 2021 (te raadplegen via: <https://publicaties.mensenrechten.nl/publicatie/bc9fa4c9-64f5-4765-a67d-54d8de9f5912>) .

2. Rechten- en Verplichtingentoets

Artikel 29 VN-verdrag handicap gaat over participatie in het politieke en openbare leven. Het bepaalt onder meer dat verdragsstaten moeten waarborgen dat mensen met een beperking effectief en ten volle kunnen participeren in het politieke en openbare leven. Met inbegrip van het recht om hun stem uit te brengen en gekozen te worden (artikel 29, onder a VN-verdrag handicap). Om dit te realiseren moeten verdragsstaten onder andere waarborgen dat stemprocedures, -faciliteiten en voorzieningen toegankelijk zijn. Daarnaast moeten mensen met een beperking in het geheim en zonder intimidatie hun stem kunnen uitbrengen, waarbij het gebruik van ondersteunende en nieuwe technologieën wordt gefaciliteerd indien van toepassing. Ook moeten mensen met een beperking, als zij dit nodig hebben met het oog op hun vrije wilsuiting, op hun verzoek ondersteuning kunnen krijgen door een persoon van hun eigen keuze bij het uitbrengen van hun stem (artikel 29, onder a, onder i,ii,iii VN-verdrag handicap). Een uitspraak van het VN-comité voor de rechten van personen met een handicap (VN-comité handicap) illustreert dat bij de ondersteuning voor mensen met een beperking bij het stemmen de vrije wilsuiting voorop staat. In deze zaak moest een persoon met een fysieke beperking gebruik maken van assistentie om haar stem uit te brengen, terwijl zij zelf de voorkeur gaf aan het stemmen met een stemcomputer, die wel beschikbaar was voor mensen met een visuele beperking. Het VN-comité handicap oordeelt dat de vrouw via de stemcomputer moest kunnen stemmen, omdat zij dan haar stem niet kenbaar hoefde te maken aan een ander.⁵

2.1. Toegankelijkheid, stemvrijheid en het stemgeheim

In de toelichting op het wetsvoorstel worden de fundamentele beginselen voor vrije en eerlijke verkiezingen aangehaald. Daarbij verwijst de regering naar het werk van de Venetië Commissie en het advies van de Commissie Korthals-Altes. De Venetië Commissie heeft met betrekking tot bijstand in het stemhokje naar voren gebracht dat mensen met een beperking bijstand door een persoon naar keuze moeten kunnen krijgen, mits gewaarborgd kan worden dat degene die bijstand verleend geen ongewenste invloed uitoefent.⁶ De commissie Korthals-Altes heeft geschreven dat er bij het waarborgen van de beginselen naar een balans moet worden gezocht, waarbij de beginselen zorgvuldig tegen elkaar moeten worden afgewogen. Dat geldt ook voor bijstand in het stemhokje, stelt nu de regering. De regering is van mening dat artikel 29 VN-verdrag handicap één van deze fundamentele beginselen uitlicht, te weten de toegankelijkheid van het verkiezingsproces.

⁵ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *Communication no. 19/2014 (Fiona Given v. Australia)*, CRPD/C/19/D/19/2014, 29 March 2018.

⁶ European Commission for Democracy through Law, *Revised interpretative declaration to the code of good practice in electoral matters on participation of people with disabilities in elections*, CDL-AD(2011)045, 19 December 2011.

Andere belangrijke beginselen, zoals de stemvrijheid en het stemgeheim, zou het VN-verdrag handicap buiten beschouwing laten.⁷ Het College is evenwel van mening dat deze gevolgtrekking door de regering op een onjuiste interpretatie van artikel 29 VN-verdrag handicap stoelt. In artikel 29, onder a, onder ii VN-verdrag handicap is immers opgenomen en zelfs vooropgesteld dat mensen met een beperking in het geheim en zonder intimidatie hun stem moeten kunnen uitbrengen. Hierin zijn de beginselen van stemvrijheid en stemgeheim duidelijk zichtbaar. Daarnaast blijkt uit de ontstaansgeschiedenis van het VN-verdrag handicap en wetenschappelijke commentaren dat juist gekozen is voor assistentie door een persoon naar keuze om, wanneer iemand alleen met assistentie een stem kan uitbrengen, zoveel mogelijk het stemgeheim en de stemvrijheid te waarborgen.⁸ Dit hangt samen met artikel 12, derde lid VN-verdrag handicap waarin is opgenomen dat de vrije wilsuiting van mensen met een beperking moet worden gewaarborgd en dat mensen met een beperking *daartoe* toegang moeten krijgen tot de ondersteuning die zij mogelijk nodig hebben bij de uitoefening van hun handelingsbekwaamheid. Het VN-comité handicap heeft uitgelegd dat dit in het licht van verkiezingen betekent dat mensen met een beperking de ondersteuning van hun keuze moeten krijgen bij het uitoefenen van hun stemrecht.⁹ Daarnaast is er in de formulering van artikel 29, onder a, onder iii VN-verdrag handicap voor gekozen bijstand optioneel te maken en alleen op verzoek van de persoon met een beperking. Dit om zorgen die bestonden over mogelijke ongewenste en ongepaste bijstand, of manipulatie te adresseren.¹⁰ Gelet op het voorgaande beveelt het College aan om in de toelichting op het wetsvoorstel te benoemen dat artikel 29 VN-verdrag handicap ook ziet op de fundamentele beginselen van het stemgeheim en de stemvrijheid en het wetsvoorstel in dit licht te plaatsen.

2.2. Bijstand in het stembokje door een lid van het stembureau

De regering kiest ervoor om de doelgroep niet af te bakenen en iedere kiezer die aangeeft hulp bij het stemmen nodig te hebben daarvoor in aanmerking te laten komen. Als reden geeft de regering dat afbakening niet goed uitvoerbaar is en ook

⁷ Toelichting op het wetsvoorstel, p. 3, 10.

⁸ Ad hoc committee on a comprehensive and integral international convention on the protection and promotion of the rights and dignity of persons with disabilities, *Report on its sixth session*, A/60266, August 2005

(<https://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc6reporte.htm>); Ad hoc committee, *Daily summary of discussion at the sixth session*, 4 August 2005

(<https://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc6sum4aug.htm>); I. du Plessis, J. Njau, 'Article 29: Participation in political and public life', in: I. Bantekas et. al. (eds.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. A Commentary*, Oxford University Press, 2018, p. 834-862.

⁹ Committee on the Right of Persons with Disabilities, *General comment no. 1 (2014) on article 12: Equal recognition before the law*, CRPD/C/GC/1, May 2014, par. 29, 48-49.

¹⁰ I. du Plessis, J. Njau, 'Article 29: Participation in political and public life' in: I. Bantekas et. al. 2018, p. 834-862.

onwenselijk. Zo zou het afgeven van een verklaring door de (huis)arts extra drempels opwerpen om te gaan stemmen en is het onwenselijk om leden van het stembureau te laten beoordelen of iemand in aanmerking komt voor bijstand in het stemhokje. Het College begrijpt deze keuze.

Het wetsvoorstel regelt dat kiezers die bijstand nodig hebben in het stemhokje om een andere reden dan hun lichamelijke gesteldheid deze bijstand krijgen door een lid van het stembureau. De regering kiest voor bijstand door een lid van het stembureau omdat dit de stemvrijheid en het stemgeheim van de kiezer het beste waarborgt. De regering heeft daarin een afweging gemaakt tussen het belang van toegankelijkheid van het verkiezingsproces en het belang van het waarborgen van de stemvrijheid en het stemgeheim. Door het wetsvoorstel kan in feite iedereen die daar om vraagt bijstand krijgen. Als iedere kiezer bijstand kan krijgen, kan dit het risico vergroten dat de bijstand oneigenlijk wordt aangewend. Bijvoorbeeld omdat kiezers gedwongen worden tot een bepaalde keuze, of zich laten omkopen.

Het College wil vooropstellen dat het bijgestelde wetsvoorstel nog steeds een belangrijke stap is voor het realiseren van artikel 29 VN-verdrag handicap. Door dit wetsvoorstel zal een grotere groep mensen met een beperking zelf hun stem kunnen uitbrengen, zeker nu door dit wetsvoorstel in beginsel iedere kiezer bijstand kan krijgen. Niettemin volgt uit het VN-verdrag handicap dat bijstand aan mensen met een beperking geboden moet worden door een persoon naar keuze, juist ook om het stemgeheim en de stemvrijheid zoveel als mogelijk te waarborgen (zie 2.1). Daarom beveelt het College aan om, na inwerkingtreding van het huidige wetsvoorstel, met het oog op verbetering van de praktijk te onderzoeken hoe bijstand in het stemhokje door iemand naar keuze voor alle mensen met een beperking gerealiseerd kan worden. Daarbij kan bijvoorbeeld gekeken worden naar de verschillende mogelijkheden die in de toelichting zijn opgenomen, in het bijzonder variant 3. Een dergelijk onderzoek kan worden meegenomen in de evaluatie van het wetsvoorstel.

2.3. Training aan leden van het stembureau

Voor het bieden van hulp aan kiezers zullen leden van het stembureau voor de verkiezingsdag een training krijgen over het uitvoeren van deze taak. De training zal aandacht besteden aan de omgang met mensen met een beperking. Daarnaast zal de training ingaan op de wijze van ondersteunen en ook op het waarborgen van de stemvrijheid en het stemgeheim. Bij de ontwikkeling van de instructie voor leden van het stembureau zullen (representatieve) organisaties en ervaringsdeskundigen worden betrokken. Dit juicht het College toe.

Door het wetsvoorstel ontstaan er twee vormen van bijstand in het stemhokje. Voor mensen met een fysieke beperking geldt dat zij bijstand door iemand naar keuze mogen ontvangen. Voor alle andere mensen geldt dat zij bijstand door een lid van het stembureau kunnen krijgen. Dit maakt het des te belangrijker dat leden van het stembureau goed op de hoogte zijn van de regels die gelden voor bijstand in het stemhokje en deze regels ook correct toepassen.

Mensen met een beperking geven ook in de huidige situatie aan dat leden van het stembureau de regels soms verkeerd toepassen. Bijvoorbeeld doordat het lid van het stembureau het niet toestaat dat iemand met een lichamelijke beperking bijstand krijgt van een persoon naar keuze.¹¹ Het College heeft eerder benadrukt dat informatie over bijstand en begeleiding onder leden van het stembureau nog beter bekend moet worden gemaakt.¹² In dit licht is het goed dat het wetsvoorstel regelt dat leden van het stembureau een training moeten volgen over het uitvoeren van bijstand in het stemhokje. Het College benadrukt dat na verkiezingen goed geëvalueerd moet worden of de regels rondom bijstand in het stemhokje goed zijn toegepast door leden van het stembureau en of aanpassing van de training noodzakelijk is.

2.4. Participatie van mensen met een beperking en hun organisaties

Mensen met een beperking en hun (representatieve) organisaties moeten nauw betrokken worden bij de totstandkoming van nieuwe wetgeving en beleid dat op hen betrekking heeft (artikel 4, derde lid VN-verdrag handicap). In zijn eerdere advies heeft het College geadviseerd om mensen met een beperking zichtbaar en nauw te betrekken bij het wetsvoorstel en de voorbereiding, uitvoering en evaluatie van experimenten met assistentie bij het stemmen.

Het College vindt het positief dat de toelichting op het wetsvoorstel inzicht geeft in de wijze waarop organisaties van mensen met een beperking zijn betrokken en nog betrokken zullen worden in de verdere uitvoering van het wetsvoorstel. In dit licht benadrukt het College dat mensen met een beperking en hun (representatieve) organisaties ook betrokken moeten worden bij (tussentijdse) evaluaties van deze wet en verkiezingen. Daarnaast beveelt het College aan om blijvend in gesprek te gaan met desbetreffende organisaties over de wijze waarop de toegankelijkheid van het verkiezingsproces nog meer verbeterd kan worden en hoe bijstand door een persoon naar keuze voor alle mensen met een beperking gerealiseerd kan worden.

3. Coördinatiecheck

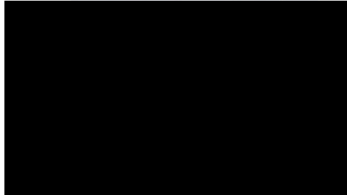
Het College heeft in zijn advies op de Tijdelijke experimentenwet bijstand in het stemhokje aanbevolen om in de toelichting op het wetsvoorstel in te gaan op samenhang met andere voorgenomen maatregelen om het stemmen toegankelijker te maken. Het College waardeert het dat de wetgever aan deze aanbeveling gehoor heeft gegeven en in de toelichting op het wetsvoorstel ingaat op de samenhang met het wetsvoorstel tot invoering van vervroegd stemmen.

¹¹ Ieder(in), *Meldpunt onbeperkt stemmen verkiezingen 2023*, mei 2023.

¹² Brief van het College voor de Rechten van de Mens van 18 september 2023 over de Toegankelijkheid van verkiezingen in 2023.

Mocht u naar aanleiding van deze brief vragen hebben, kunt u contact opnemen met [REDACTED], via [REDACTED], of via [REDACTED].

Hoogachtend,

J. SILVIS
Interim voorzitter

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
t.a.v. Minister H. de Jonge
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp : Gezamenlijke reactie op wetsvoorstel hulp in het stembokje
Datum : 29 februari 2024
Referentie : 24-0926/MH
Inlichtingen bij : [REDACTED]

Geachte heer De Jonge,

Wij hebben met belangstelling en waardering kennisgenomen van het voorstel voor aanpassing van de kieswet. Het voorstel is om regels vast te stellen die het mogelijk maken bij verkiezingen bijstand te verlenen bij het stemmen in een stembokje, ter bevordering van de toegankelijkheid van het stemproces.

Deze aanpassing van de Kieswet zorgt ervoor dat ondersteuning bij het stemmen voor een bredere groep mogelijk wordt. Dit vergroot de toegankelijkheid van het verkiezingsproces voor een diverse groep mensen. Zeker ook voor de ruim 2,5 miljoen mensen die laaggeletterd, analfabeet, anderstalig zijn of een cognitieve stoornis of verstandelijke beperking hebben. De wet die nu voorligt ondersteunen wij daarom van harte.

Kunnen stemmen is een mensenrecht

Volgens artikel 29 van het VN-verdrag Handicap hebben mensen met een beperking het recht om deel te nemen aan het politieke en openbare leven. Dit betekent onder meer dat zij zonder obstakels en zo zelfstandig mogelijk moeten kunnen stemmen en het recht hebben om in het stembokje te worden bijgestaan.

Op dit moment mogen mensen met een verstandelijke beperking of bijvoorbeeld mensen met dementie nog geen assistentie krijgen in het stembokje. Het wetsvoorstel dat nu voorligt regelt dat hulp in het stembokje door een daarvoor getraind stembureau medewerker gedaan wordt. Voor mensen met een fysieke beperking blijft ondersteuning door iemand naar keuze als mogelijkheid bestaan.

Het voorstel bevordert dat mensen op de verkiezingsdag zo zelfstandig mogelijk kunnen stemmen, door ervoor te zorgen dat voor iedereen die hierin een belemmering ervaart assistentie in het stembokje mogelijk is. Voorwaarde is uiteraard wel dat de stemmer duidelijk kan aangeven hoe deze zijn stemrecht wenst uit te oefenen.

Aandachtspunten

Wij hebben veel waardering voor de zorgvuldige en uitgebreide toelichting op de wet. Ook de reactie op de verschillende inbrengen vanuit de consultatie is duidelijk en evenwichtig. Graag geven wij u een aantal aandachtspunten mee.

1. Ondersteuning naar keuze

In de Memorie van Toelichting (MvT) wordt uitgebreid ingegaan op de redenen om nu voor een brede groep stemmers die dit nodig heeft te kiezen voor ondersteuning door een getraind lid van het stembureau. Door de groep niet vooraf af te bakenen wordt gekozen voor een generieke dienst vanuit getrainde leden van het stembureau die voor verschillende groepen stemmers een verbetering kan betekenen. Wellicht dat ook voor jonge stemmers die voor het eerst stemmen dit kan bijdragen aan het naar de stembus gaan.

In de huidige wet kunnen mensen met een fysieke beperking assistentie naar keuze in het stembokje krijgen. Die vrije keuze is ook in lijn met het VN-verdrag Handicap. Wij begrijpen uit de MvT waarom het wetsvoorstel zoals het nu voorligt uitgaat van hulp in het stembokje door een getraind stembureaulid. Tegelijkertijd vinden wij het belangrijk dat er wel meer inzicht komt over de groep voor wie hulp naar keuze een betere optie is.

We vragen u om een experimenteerartikel in het wetsvoorstel op te nemen of een pilot te starten. Waarin in een beperkt aantal gemeenten geëxperimenteerd wordt met vrije keuze van ondersteuning. Doe tegelijkertijd nader onderzoek naar de behoefte van mensen aan eigen keuze van ondersteuning in het stembokje, om helder te krijgen om wie/welke groepen dit gaat en wat de omvang is van deze groepen. Het experiment en het onderzoek kunnen bijvoorbeeld worden toegespitst op mensen met dementie/NAH, mensen die moeite hebben met lezen en schrijven en mensen met een LVB. Daarna kan vervolgonderzoek worden gedaan naar andere groepen. Wij dragen graag bij aan de invulling van zo'n experiment en onderzoek.

2. Begrijpelijke en toegankelijke informatie

Wij vinden het belangrijk dat bij inwerkingtreding van de wet de informatie over de verkiezingen en de mogelijkheden rond ondersteuning op een overzichtelijke en toegankelijke manier worden gecommuniceerd. Graag denken wij hierin mee.

De informatie over het verkiezingsproces moet voor iedereen toegankelijk en begrijpelijk zijn zodat meer mensen zelfstandig kunnen stemmen. Het helpt als mensen zich vooraf kunnen voorbereiden op de situatie in het stembureau. Bedenk vooraf ook goed hoe de ondersteuning in het stembokje vormgegeven kan worden. Zorg ook voor rustige en prikkelarme stemmomenten en een overzichtelijke inrichting van het stembureau.

Het is belangrijk dat oefenen met een proefbiljet mogelijk blijft. Ook de wijziging van de vormgeving van het stembiljet kan bijdragen aan het vergroten van de toegankelijkheid van het stemproces. In de MvT lezen wij dat het de bedoeling is om de experimenten hiermee reeds bij de Europese verkiezingen van start te laten gaan.

3. Handhaaf begeleiding naar keuze voor mensen met een fysieke beperking in alle stembureaus

We vinden het belangrijk dat de bestaande ondersteuning om een begeleider naar keuze mee te nemen voor mensen met een fysieke beperking in elk stembureau gehandhaafd blijft. Daarnaast is het belangrijk dat in aanvulling op dit voorstel de mogelijkheden voor mensen met een fysieke beperking om zelfstandig te kunnen stemmen worden verruimd. Bijvoorbeeld door de stemmal in alle gemeenten beschikbaar te stellen.

4. Uitwerking, monitor en evaluatie

Wij kunnen ons goed vinden in het evaluatievoorstel om na 5 jaar de wet te evalueren door het sturen van een verslag over de doeltreffendheid en de effecten van deze wet in de praktijk aan de Staten-Generaal. Om de wet te kunnen evalueren is het belangrijk om vooraf goede afspraken te maken met betrokken partijen over opzet, uitvoering (waaronder de training aan stembureauleden) en communicatie rondom de hulp in het stembokje.

Betrek hierbij de mensen om wie het gaat en hun representatieve organisaties. En bedenk ook op welke wijze de hulp in het stembokje ook na afloop van de verschillende verkiezingen door de stembureauleden en centraal geëvalueerd wordt. Wij kunnen onze goed voorstellen dat dit onderdeel een plek krijgt in het proces-verbaal. Wij leveren graag een actieve bijdrage bij de implementatie van het wetsvoorstel door onze kennis actief te delen en toe te passen.

Wij hopen dat u onze aandachtspunten meeneemt bij de bespreking van het wetsvoorstel in de Kamer. We geven desgewenst graag een toelichting op onze inbreng.

Met vriendelijke groet,

Illya Soffer, Directeur Ieder(in)

Mede namens:

Luuk Jan Boon,
Oogvereniging en
Kennis over Zien*

Nicoline Versluys,
Sien

Dicky van de Kaa,
KansPlus

Ellis Jongerius,
LFB

Atie Schipaanboord,
ANBO-PCOB

Julie Meerveld,
Alzheimer Nederland

* Kennis Over Zien bestaat uit Oogvereniging, MaculaVereniging, Bartimeus, Koninklijke Visio en Robert Coppes Stichting

Han Mennen,
EMB Nederland

Fijke Mulder,
Helpende Handen

Arjan Beune,
Stichting ABC

Bouchaib Saadane,
NOOM

De brief wordt ondersteund door VGN en Stichting Lezen en Schrijven.

Datum
25 maart 2024

Aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Onderwerp Advies Wet verlenen van bijstand bij het stemmen in een stembokje

Geachte heer De Jonge,

U heeft op 25 januari de Kiesraad uitgenodigd om opmerkingen toe te sturen bij de wijziging van de Kieswet in verband met de mogelijkheid tot het verlenen van bijstand in het stembokje (hierna te noemen: het wetsvoorstel). Dit wetsvoorstel komt in de plaats van het wetsvoorstel Tijdelijke experiment bijstand in het stembokje. De Kiesraad gaat graag op deze uitnodiging in, en doet dat in de vorm van dit advies.

Inleiding

De Kiesraad heeft in 2021 reeds een advies uitgebracht¹ over de Tijdelijke experimentenwet bijstand in het stembokje. Dat advies is het uitgangspunt van het advies dat u hierbij ontvangt over het gewijzigde wetsvoorstel.

In de huidige situatie is assistentie in het stembokje alleen mogelijk voor kiezers met een lichamelijke beperking. Het wetsvoorstel maakt het mogelijk voor alle kiezers die dit wensen hulp van een stembureaulid te krijgen bij het uitbrengen van hun stem. Hierdoor wordt assistentie mogelijk voor (licht) verstandelijk beperkten, kiezers met dementie, dyslexie, laaggeletterdheid, autisme en overige kiezers die hierom vragen. In plaats van de uitvoering van een experiment in een beperkt aantal gemeenten, voorziet het voorliggende wetsvoorstel in een permanente regeling in de Kieswet die geldt voor alle kiesgerechtigden die om bijstand in het stembokje vragen.

Samenvatting

De Kiesraad onderschrijft het belang van landelijke implementatie van het wetsvoorstel. Overeenkomstig zijn eerdere advies acht de Kiesraad het zeer wenselijk dat kiesgerechtigden op eenzelfde wijze deel kunnen nemen aan de stemming. Dit ziet wat de Kiesraad betreft ook op de gelijke behandeling van iedere kiezer die assistentie behoeft, ongeacht de reden hiervoor. De Kiesraad pleit ervoor dat ook voor lichamenlijk beperkten gaat gelden dat alleen een (getraind) stembureaulid bijstand kan verlenen. De Raad is tot slot geen voorstander van de teruggave van de stempas of kiezerspas na het staken van de bijstandspoging.

1. Permanente landelijke regeling

Met de Tijdelijke experimentenwet bijstand in het stembokje was voorzien in uitvoering van een experiment in een beperkt aantal gemeenten. De Kiesraad adviseerde destijds om meer gemeenten aan het experiment te laten meedoen en het experiment sneller af te ronden. De reden hiervoor is dat deelname van een beperkt aantal gemeenten aan een experiment dat de wijze waarop kiezers aan een

¹ Zie Advies experimentenwet assistentie bij stemmen (te vinden op www.kiesraad.nl, 24 september 2021), Den Haag: Kiesraad.

verkiezing kunnen deelnemen regelt, op gespannen voet staat met het gelijkheidsbeginsel. Daar moet dan ook een bijzondere rechtvaardiging voor zijn.

Het wetsvoorstel voorziet in een permanente regeling in de Kieswet die geldt voor alle kiezers. Dit is in lijn met het eerdere advies van de Kiesraad. De Kiesraad is hier dan ook positief over. Een permanente regeling stelt alle kiezers in staat in het stemlokaal op gelijke wijze aan een stemming te kunnen deelnemen. Daarnaast biedt het wetsvoorstel meer duidelijkheid aan gemeenten en kiezers op welke wijze assistentie in het stemhokje onderdeel wordt van het verkiezingsproces.

1. Twee soorten bijstandsverlening

1.1 Juridische kaders

De beoordeling van het wetsvoorstel houdt in feite een weging van verschillende waarborgen van het verkiezingsproces in. Stemvrijheid en stemgeheim enerzijds garanderen dat kiezers in eerlijke verkiezingen hun stem vrij van beïnvloeding en in het geheim kunnen uitbrengen. Gelijkheid en toegankelijkheid binnen het verkiezingsproces anderzijds garanderen dat ieder op gelijke wijze kan deelnemen aan de stemming en hiertoe zoveel mogelijk in staat wordt gesteld. Daarnaast houdt de waarborg transparantie naar het oordeel van de Kiesraad in dat voor iedere kiezer, stembureaulid of waarnemer duidelijk is waarom een kiezer in welke vorm bijstand krijgt. Het verruimen van de mogelijkheden tot verlening van hulp in het stemhokje vergroot de spanning tussen deze waarborgen.

Het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (VN Gehandicaptenverdrag) heeft als doel de positie van mensen met een beperking te verbeteren. Enkele grondbeginselen van dit Verdrag zijn: respect voor de inherente waardigheid, respect voor de persoonlijke autonomie, non-discriminatie en volledige en daadwerkelijke participatie in de samenleving². Het VN Gehandicaptenverdrag schrijft voor dat kiezers met een beperking bij het uitbrengen van hun stem assistentie kunnen krijgen door een persoon naar keuze³. Het Verdrag maakt hierbij geen onderscheid tussen kiezers met een lichamelijke beperking en kiezers met een verstandelijke beperking.

Het VN Gehandicaptenverdrag verplicht partijen daarnaast om aandacht te schenken aan waarborgen ter voorkoming van misbruik⁴. Bij het nemen van maatregelen ter ondersteuning van personen met een beperking dienen deze waarborgen te verzekeren dat dit onder andere vrij van onbehoorlijke beïnvloeding gebeurt en de wil en voorkeuren van deze personen respecteert.

Nederland heeft bij het ondertekenen van het verdrag een interpretatieve verklaring afgelegd waarbij op grond van het handhaven van het uitgangspunt van stemvrijheid slechts lichamelijk beperkten ondersteuning kunnen krijgen, voor andere beperkingen geldt dat die assistentie slechts buiten het stemhokje kan worden gegeven⁵. Met dit wetsvoorstel komt daarin verandering.

In dit kader verwijst de Kiesraad eveneens naar de behandeling van het schrappen van de grondwettelijke uitsluiting van het kiesrecht voor onder curatele gestelden⁶. Daarin is destijds bepaald

² Artikel 3 van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.

³ Artikel 29 van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.

⁴ Artikel 12 van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap

⁵ Trb. 2016, 105, blz. 20: The Kingdom of the Netherlands is fully committed to ensure the effective and full exercise by persons with disabilities of their right and opportunity to vote by secret ballot. It recognizes the importance of persons with disabilities to have, where necessary, at their request, assistance in voting. To safeguard voting by secret ballot without intimidation, as provided for in article 29 (a) (ii), and to ensure the principle of one vote per person, the Kingdom of the Netherlands declares that it will interpret the term "assistance" in article 29 (a) (iii) as assistance only to be effected outside the voting booth, except with regard to assistance required due to a physical disability, in which case assistance may also be permitted inside the voting booth.

⁶ Kamerstukken 2006-2007 – 30471, nr 3

dat een ieder van 18 jaar en ouder het kiesrecht toekomt. Daarbij onderstreepte de regering dat het initiatief om aan verkiezingen deel te nemen zo veel mogelijk aan de kiezer zelf moet worden overgelaten. Ook toen zag de regering in dat deze toekenning een zeker risico van misbruik in zich draagt. Destijds, omdat hulp in het stembokje alleen was toegestaan aan personen met een lichamelijke beperking, beperkte het risico van misbruik zich vooral tot het ronselen van volmachten. Bij de behandeling van het wetsvoorstel in de Eerste Kamer gaf de regering destijds aan van opvatting te zijn *“dat het kiesrecht een persoonlijk recht is, hetgeen veronderstelt dat de kiezer zelf zijn of haar keuze bepaalt. Niet iedereen aan wie het kiesrecht is toegekend, zal daadwerkelijk tot het zelf maken van die keuze in staat zijn. Zowel onder curandi als onder de overige kiesgerechtigden komt het voor dat mensen daartoe niet in staat zijn. Zij zijn dan evenmin in staat op eigen initiatief een volmacht te verlenen. Het is niet de bedoeling dat begeleiders of familie hen een volmacht «ontfutselen» of op andere wijze de uitoefening van het kiesrecht van betrokkene beïnvloeden. De regering is dan ook niet voornemens in de Kieswet te bepalen dat de voorzitter van het stembureau bijstand bij het uitbrengen van de stem wegens gebrekkige verstandelijke vermogens, kan toestaan. Dit nog los van de vraag hoe de voorzitter moet beoordelen of het verzoek werkelijk een grondslag vindt in gebrekkige verstandelijke vermogens of dat veeleer ongeoorloofde dwang van de ene kiezer door de andere aan het verzoek om bijstand ten grondslag ligt”*⁷. De Kiesraad constateert dat dit uitgangspunt met het wetsvoorstel mede in het licht van het VN Gehandicaptenverdrag terecht wordt verlaten en onderschrijft deze keuze ook. Echter, dat neemt niet weg dat het risico van misbruik reëel blijft en daarom aandacht verdient. De Kiesraad vindt het in de weging van de verschillende waarborgen van belang dat in dit wetsvoorstel de hulp plaatsvindt door een stembureau lid in plaats van een persoon naar keuze.

1.2 Afweging

De Kiesraad constateert dat er in het wetsvoorstel verschillende regimes gelden voor lichamen beperkten en kiezers die om andere redenen om hulp vragen. Kiezers met een lichamelijke beperking kunnen onder het wetsvoorstel assistentie krijgen van een door hen aan te wijzen persoon, zoals reeds opgenomen in de Kieswet⁸. Voor kiezers die om andere redenen assistentie wensen, schrijft het wetsvoorstel voor dat zij dit uitsluitend kunnen ontvangen door een (getraind) stembureau lid. Dit ondervangt het risico dat de bijstandsverlener de kiezer beïnvloedt. Een andere consequentie van deze regeling is dat er verschillen optreden in de behandeling van kiezers.

Het originele wetsvoorstel was hoofdzakelijk gericht op het uitbreiden van de mogelijkheid tot bijstand, waarbij het experiment kon uitwijzen hoe de wijze waarop de bijstand wordt verleend zo zorgvuldig mogelijk kon plaatsvinden binnen de waarborgen van het verkiezingsproces. De regering overwoog daarbij dat het in de experimenteerfase nodig noch wenselijk was om verandering aan te brengen in de bestaande regeling in de Kieswet voor bijstand aan mensen met een lichamelijke beperking. Verandering daarin zou ook leiden tot verschillen in experimenteergemeenten en niet-experimenteergemeenten. Nu het wetsvoorstel voorziet in een permanente regeling in de Kieswet en er niet langer sprake is van een experiment, vraagt dit volgens de Kiesraad om een fundamentele en hernieuwde keuze ten aanzien van de bijstand aan kiezers met een lichamelijke beperking.

Overeenkomstig zijn eerdere advies uit 2021 pleit de Kiesraad voor een gelijke behandeling van kiezers, ongeacht de reden waarom een kiezer assistentie behoeft. In de eerste plaats heeft dit betrekking op de helderheid van het verkiezingsproces. De Kiesraad acht het onwenselijk dat het stembureau zelf de mogelijke beperking van een kiezer dient in te schatten om vervolgens de geldende regels voor de

⁷ Kamerstukken -2006-2007-30471-B

⁸ Artikel J 28 van de Kieswet.

verschillende groepen juist toe te passen. Dit kan leiden tot onbegrip bij de kiezer en discussie in het stemlokaal. Wanneer een kiezer zowel een lichamelijke beperking heeft als om een andere reden (zoals een verstandelijke beperking) hulp behoeft, is de handhaving van twee regimes nog complexer. De regels over de vraag of een kiezer assistentie mag ontvangen dienen helder en toepasbaar te zijn voor zowel stembureauleden als kiezers. Tot slot kan het ook voor andere aanwezigen in het stembureau, zoals andere kiezers of waarnemers, onduidelijk zijn of de gegeven assistentie conform de regelgeving is.

In de tweede plaats impliceren de grondbeginselen van het VN Gehandicaptenverdrag volgens de Kiesraad dat gelijke behandeling tussen mensen met een beperking wenselijk is. Het tegengaan van discriminatie en mogelijke stigmatisering op grond van beperking is niet slechts relevant ten opzichte van niet-beperkten. Ook tussen mensen met een lichamelijke en verstandelijke beperking is gelijke behandeling wenselijk.

Alles overwegende adviseert de Kiesraad in de wet op te nemen dat voor elke kiezer die hierom vraagt slechts bijstand door een (getraind) stembureaulid toe te staan. Stembureauleden zijn op grond van de Kieswet neutraal, waardoor hun inzet de waarborg van stemvrijheid beter dient dan de mogelijkheid om een persoon naar keuze hulp in het stemhokje te laten verlenen. Ook doet deze oplossing het meest recht aan de waarborg van transparantie.

Dit voorstel houdt in deze wijze van bijstand dus ook te laten gelden voor kiezers met een lichamelijke beperking. Gelijke behandeling van kiezers die hulp behoeven, ongeacht de reden daarvoor, weegt voor de Kiesraad om bovengenoemde redenen zwaarder dan de keuzevrijheid die de huidige Kieswet kiezers met een lichamelijke beperking geeft⁹. Hoewel dit een inperking van de huidige rechten van lichamelijke beperkten tot gevolg heeft, waarborgt deze vorm van assistentie zowel de gelijkheid tussen kiezers als hun stemvrijheid en het stemgeheim. De toegankelijkheid wordt hierbij in standgehouden, aangezien hulp in het stemhokje in de vorm van assistentie door een stembureaulid mogelijk blijft.

Voor de effectiviteit van het wetsvoorstel is van belang dat zowel kiezers als stembureauleden goed op de hoogte zijn van de regelgeving omtrent assistentie in het stemhokje. Duidelijkheid in het stemlokaal draagt bij aan een positieve ervaring voor iedere kiezer. De Kiesraad stimuleert in dit verband ook de aandacht die in de training van stembureauleden wordt gegeven aan de omgang met hulpbehoevende kiezers en de wijze van ondersteuning inclusief waarborgen, zoals opgenomen in de Memorie van toelichting. In brede zin vraagt de toegankelijkheid van verkiezingen doorlopend aandacht, waarbij de Kiesraad andere initiatieven – zoals de inzet van een nieuw stembiljet – steunt die zelfstandig stemmen met behulp van een mal makkelijker kunnen maken.

2. Staken van de bijstandspoging

Tot slot wil de Kiesraad stilstaan bij de opgenomen bepaling over het staken van de bijstandspoging. In sommige situaties wordt de poging tot hulp bij het stemmen gestaakt. Het is dan niet gelukt om de kiezer het stembiljet op de juiste wijze te laten invullen, bijvoorbeeld omdat de kiezer zijn stemkeuze niet ondubbelzinnig kan aangeven.

De Kiesraad is tevreden dat in het wetsvoorstel in lijn met het advies van de Kiesraad is afgezien van het onbruikbaar maken van het stembiljet na het staken van de bijstand. Dit laat de kiezer vrij te doen wat hij wil met het stembiljet, zodat de kiezer naar vermogen gebruik kan maken van zijn stemrecht. Echter, de Kiesraad benadrukt dat hij geen voorstander is van het teruggeven van de stempas of

⁹ Artikel J 28 van de Kieswet.

kiezerspas aan de kiesgerechtigde zodat deze desgewenst nog een volmacht kan verlenen. De bijstandsverlener is immers tot de overtuiging gekomen dat de kiezer niet in staat is om zelfstandig zijn wil te bepalen. Het lijkt kwetsbaar om erop te vertrouwen dat de kiezer vervolgens wel een volmachtnemer kan instrueren op welke wijze de volmachtstem moet worden uitgebracht. Voorkomen moet worden dat bij volmacht wordt gestemd zonder de uitdrukkelijke aanwijzing van de kiezer.

Slot

De Kiesraad is voorstander van landelijke implementatie van de Wet verlenen van bijstand bij het stemmen in een stembokje. Het wetsvoorstel faciliteert deelname van kiezers die hulp behoeven in het stembokje, wat de politieke participatie van deze kiezers kan bevorderen. De Kiesraad plaatst enkele kritische kanttekeningen, ten aanzien van mogelijke ongewenste effecten van ongelijke behandeling van om verschillende redenen hulpbehoevende kiezers en de teruggave van de stempas of kiezerspas na het staken van een bijstandspoging.

De Kiesraad verzoekt u de aanbevelingen in dit advies in overweging te nemen bij de verdere uitwerking van het wetsvoorstel.

DE KIESRAAD,
Voor deze,

W.J. Kuijken
voorzitter

J.H. Klok
secretaris-directeur

Minister van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
De heer H.M. de Jonge
Postbus 20011
2500 EA 'S-GRAVENHAGE

Datum
12 maart 2024
Ons kenmerk
TRE/U202400102
Telefoon
070 373 83 93

Onderwerp

Aangepast wetsvoorstel Regeling bijstand in een stembokje

Geachte heer De Jonge,

U heeft besloten het wetsvoorstel 'Verlenen van bijstand bij het stemmen in een stembokje' niet langer als experimentenwet in te dienen bij de Tweede Kamer maar de mogelijkheid van assistentie direct over het hele land uit te rollen. Daartoe is het voorstel voor een experimentenwet omgezet in een wetsvoorstel voor aanpassing van de Kieswet.

Omdat er al een internetconsultatie heeft plaatsgevonden en het nieuwe voorstel niet op veel punten is gewijzigd heeft u besloten het aangepaste wetsvoorstel niet opnieuw ter consultatie aan te bieden, maar wel is ons de gelegenheid geboden op het aangepaste voorstel te reageren. Van deze mogelijkheid maken wij graag gebruik.

Wij zijn verheugd dat de hulp bij het stemmen niet langer eerst via een experimentenwet in een paar gemeenten mogelijk wordt gemaakt, maar in één keer in het hele land wordt ingevoerd. In onze vorige reactie hebben wij met nadruk hierom gevraagd, omdat het in de ene gemeente wel mogelijk maken van hulp in het stembokje en in de andere gemeente niet, moeilijk is uit te leggen aan de doelgroep. Onze voorkeur is daarbij wel om aan alle mensen die enige mate van beperking ervaren een keuze te geven om aan iemand van het stembureau dan wel iemand naar eigen keuze de nodige ondersteuning in het stembokje te vragen. Dat biedt duidelijkheid voor alle gemeenten, voor de stembureauleden en aan alle mensen met een beperking.

Wij vragen nog wel aandacht voor de volgende onderwerpen:

1. het onderscheid tussen mensen met een fysieke beperking en anderen
2. instrueren stembureauleden
3. de uitvoerbaarheid
4. de kosten
5. de evaluatie

6. de inwerkingtreding

We eindigen met een aantal opmerkingen bij de indeling van het wetsvoorstel (7).

1. Het onderscheid tussen mensen met een fysieke beperking en anderen

In het wetsvoorstel wordt uitgegaan van het bieden van hulp door een stembureaulid aan iedereen die daarom vraagt. De mogelijkheid voor mensen met een fysieke beperking om iemand naar eigen keuze mee te nemen in het stembokje, blijft echter bestaan, dit om deze groep de al langer geleden in de wet verankerde keuze te kunnen laten behouden.

Wij vragen ons af of dit onderscheid, gezien het verbod op discriminatie wel gerechtvaardigd is. Bovendien kan het lastig zijn voor stembureauleden om te bepalen en uit te leggen aan de kiezers of iemand uitsluitend hulp door een stembureaulid mag krijgen of dat het om iemand met een fysieke beperking gaat en daarom ook iemand naar eigen keuze mag meenemen in het stembokje. Dit kan tot onwenselijke situaties in het stembureau leiden.

Ook kunnen kiezers met een fysieke beperking evengoed beïnvloed worden door de persoon die hen helpt in het stembokje. Hiervoor hebben wij in onze eerste reactie al aandacht gevraagd.

Gelijke monniken, gelijke kappen

Wij willen graag uitgaan van het 'gelijke monniken, gelijke kappen'-principe.

Ofwel iedereen die hulp vraagt kan uitsluitend geassisteerd worden door een stembureaulid, ofwel iedereen mag iemand naar keuze meenemen, of hulp krijgen van een stembureaulid.

In onze eerste reactie hebben wij al aangegeven dat onze voorkeur uitgaat naar de mogelijkheid 'hulp door iemand naar eigen keuze' voor iedereen die dat wenst. Door deze mogelijkheid aan iedere kiezer die hulp vraagt aan te bieden ontstaat een uniforme regeling voor alle kiezers die goed uitlegbaar is. Bovendien blijft de mogelijkheid voor mensen met een fysieke beperking om iemand naar keuze mee te nemen bestaan.

Wij onderschrijven het belang van het borgen van geheimhouding en het zoveel mogelijk tegengaan van mogelijke beïnvloeding. Echter alles afwegende willen wij toch de keuze voor een zo groot mogelijke toegankelijkheid maken en de mogelijkheid van hulp door iemand naar keuze aan iedere kiezer die dat wenst, bieden.

Wij gaan hierover graag verder met u in gesprek.

Verder is het dringend gewenst dat er goede richtlijnen komen voor stembureauleden met regels over de bijstand in het stembokje en over hoe om te gaan met kiezers die hulp behoeven bij het uitbrengen van hun stem. De richtlijnen zijn van groot belang om de uitvoerbaarheid te bevorderen en ongewenste situaties in het stembureau zoveel mogelijk te voorkomen.

2. Instrueren stembureauleden

In het eerste voorstel werd uitgegaan van speciaal opgeleide stembureauleden die, indien gewenst, hulp in het stembokje konden bieden.

Wij hebben in onze reactie hierop aangegeven dat dit in de praktijk lastig kan zijn.

Stembureauleden moeten nogal eens worden vervangen. Dat zou betekenen dat er veel extra opgeleide stembureauleden op een reservelijst zouden moeten staan.

Ons advies bij het eerste wetsvoorstel was daarom alle stembureauleden extra op te leiden zodat ieder lid desgewenst de gevraagde hulp kan bieden. Deze wens is in het huidige wetsvoorstel gehonoreerd.

Wel vragen wij aandacht voor het feit dat stembureauleden over bepaalde competenties moeten beschikken om goede hulp bij het stemmen te kunnen bieden. Dit kan een rol spelen bij het werven en benoemen van stembureauleden en mogelijk tot het afzien van het stembureaulidmaatschap.

3. De uitvoerbaarheid

Hoewel in de Memorie van Toelichting (MvT) de extra belasting voor gemeenten wordt benoemd, blijven wij aandacht vragen voor de uitvoerbaarheid. Met name gaat het om de extra opleiding voor stembureauleden, het nog steeds kunnen beschikken over voldoende stembureauleden en de inrichting van de stemlokalen. Ook kan de mogelijkheid van hulp in het stemhokje tot extra belasting van de stembureauleden op piekmomenten leiden waardoor lange rijen met wachtenden kunnen ontstaan. Hulp bieden in het stemhokje zal al gauw meer tijd in beslag nemen waardoor het betreffende stembureaulid niet beschikbaar is voor andere werkzaamheden en het stemhokje ook bezet is en dus niet door een andere kiezer kan worden gebruikt. Daarnaast kan het zogenaamde vier-ogenprincipe in het gedrang komen.

4. Kosten

Gemeenten maken extra kosten om de hulp in het stemhokje door een stembureaulid mogelijk te maken. Daarbij valt te denken aan het verzorgen van de trainingen, het beschikbaar stellen van extra materialen en de communicatie.

Hoewel in de MvT de kosten wel een onderwerp is, wordt verder niet op de vergoeding daarvan aan gemeenten ingegaan. Wel staat vermeld dat het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het aanvullende voorlichtingsmateriaal voor kiezers en gemeenten, en het instructiemateriaal voor stembureauleden beschikbaar zal stellen. Wij verzoeken u over de vergoeding van de kosten meer duidelijkheid te verschaffen.

5. Evaluatie

In het wetsvoorstel is een bepaling opgenomen over de evaluatie van deze wet. In de MvT is deze evaluatie echter niet uitgewerkt. Vragen die wij hierbij hebben zijn: hoe wordt deze nieuwe mogelijkheid van hulp bij het stemmen gemeten, wat is de invloed daarvan op de werklast voor de stembureaus en de uitvoerbaarheid, wat zijn de financiële gevolgen en door wie wordt de mogelijkheid van hulp bij het stemmen onderzocht en op welk moment.

Het is van belang om goed te monitoren wat het effect is van de hulp door een stembureaulid, voor welke groepen dit goed werkt en voor welke niet en wat daarvan de redenen zijn. Graag vragen wij hier (nogmaals) aandacht voor.

6. Inwerkingtreding

In afwijking van de vaste veranderdata is het uw bedoeling deze wet in werking te laten treden een dag nadat deze in het Staatsblad is geplaatst. Dit omdat dan zo spoedig mogelijk de hulp bij het stemmen mogelijk wordt.

Wij willen hierbij de afspraak uit de Verkiezingsagenda 2030 benoemen dat er voldoende voorbereidingstijd (minimaal 3 maanden, of 6 maanden bij wijziging ICT-systemen) moet zijn voor de eerstvolgende verkiezingen op het moment dat de wet in werking treedt.

7. De indeling van het wetsvoorstel

Artikel J 28c bevat een algemene waarborg voor stembureauleden die verder gaat dan alleen de hulp in het stemhokje volgens de MvT. Vraag is of dit dan de juiste plek in de Kieswet is om deze waarborg op te nemen. Een logische plaats zou artikel J 14 (bevat ook een waarborg voor stembureauleden) kunnen zijn.

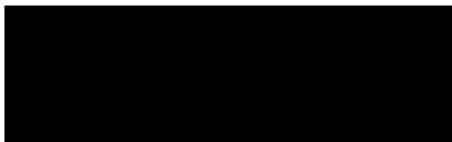
Artikel J 28d gaat over het bieden van de hulp in het stemhokje en is in feite een vervolg op artikel J 28a. Het lijkt ons logischer dit artikel direct onder artikel J 28a te plaatsen.

Wij hopen dat u onze opmerkingen in overweging neemt en hieraan aandacht wilt besteden in de tekst dan wel de toelichting van het wetsvoorstel.

Uiteraard zijn wij graag bereid onze opmerkingen nader toe te lichten en hierover met u het gesprek aan te gaan.

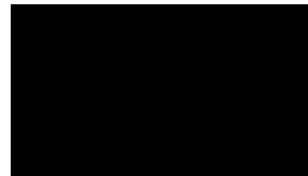
Met vriendelijke groet,

Vereniging van Nederlandse Gemeenten

mr L.K. Geluk
Algemeen directeur

NVVB

S. Rijsdijk
Voorzitter